

“Nee, ik voel me nooit onveilig”

Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens
Henk Elffers en Wiebe de Jong

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving in
opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling
Werkdocument 5

Den Haag, oktober 2004

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) is de adviesraad van het Kabinet en de Staten-Generaal op het gebied van maatschappelijke participatie en stabiliteit. De RMO adviseert zowel gevraagd als ongevraagd over de hoofdlijnen van beleid. De RMO bestaat uit negen onafhankelijke kroonleden: de heer prof. dr. H.P.M. Adriaansens (voorzitter), mevrouw Y. Koster-Dreese (vicevoorzitter), mevrouw ir. Z.S. Arda, mevrouw prof. dr. J. van Doorne-Huiskes, mevrouw mr. D.A.T. van der Heem-Wagemakers, de heer drs. H.J. Kaiser, de heer prof. dr. W. van Voorden, de heer drs. F. Vos en de heer prof. dr. M. de Winter. De heer dr. K.W.H. van Beek is algemeen secretaris van de Raad.

Parnassusplein 5
Postbus 16139
2500 BC Den Haag
Tel. 070 340 52 94
Fax 070 340 54 46
rmo@adviesorgaan-rmo.nl
www.adviesorgaan-rmo.nl

Auteursrecht voorbehouden

© Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Den Haag 2004

© Nederlands Studiecentrum Criminaliteiten Rechtshandhaving, Leiden 2004

Niets in deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, opgeslagen in een dataverwerkend systeem of uitgezonden in enige vorm door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder toestemming van de auteurs.

Voorwoord

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) is door het kabinet gevraagd te adviseren over sociale veiligheid, in het bijzonder naar *“de samenhang tussen de behoefte aan repressie enerzijds en versterking van de sociale infrastructuur anderzijds”*. De versterking van de sociale infrastructuur is voor burgers op de eerste plaats belangrijk in de directe woon- en leefomgeving. Een belangrijke vraag is vervolgens, wat de mening van buurtbewoners hierover zelf is. In dit kader heeft de RMO het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) benaderd met het verzoek een achtergrondstudie te verrichten naar factoren die de beleving van veiligheid van burgers bepalen. De Raad acht het van belang een onderzoek te verrichten waarin aan bewoners zelf wordt gevraagd wat zij nodig achten om zich in de eigen woon- en leefomgeving veilig te voelen. Thema's als overlast, vervuiling, vervreemding van buurtgenoten, de terugtrekkende overheid en de rol van de media, spelen een belangrijke rol in de beleving van (on)veiligheid van buurtbewoners.

Vooruitlopend op het advies van de RMO verschijnt de achtergrondstudie alvast in de vorm van een werkdocument. Het onderzoek is uitgevoerd door prof. dr. H. EIFFERS (NSCR) en dr. W. de Jong (Stichting Grootstedelijk Gedragswetenschappelijk Onderzoek, GGO). Het NSCR is participant van de Onderzoekschool Maatschappelijke Veiligheid (OMV). De Raad is de auteurs erkentelijk voor hun inzet.

prof. dr. H.P.M. Adriaansens,
voorzitter

dr. K.W.H. van Beek,
secretaris

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding, probleemstelling	9
2 Het begrip veiligheid	11
3 Methodiek	17
3.1 Groepsgesprekken	17
3.2 Wijkselectie	18
4 Beschrijving Interviewproces	23
4.1 Deelnemers	23
4.2 Opzet van de groepsinterviews	24
4.3 Topiclijst	25
4.4 Verwerking groepsinterviews	27
4.5 Beperkingen van deze studie	27
5 Bevindingen	29
5.1 Is het veiligheidsgevoel de laatste jaren toe- of afgenomen in de buurt?	29
5.2 Wat is de rol van leeftijd bij het veiligheidsgevoel?	30
5.3 De invloed van groepsprocessen op het veiligheidsgevoel	31
5.4 Veiligheidsgevoel als persoonskenmerk	32
5.5 De rol van de media	33
5.6 Verander(en)de samenstelling van de buurt	34

5.7	Hangjongeren	37
5.8	Criminaliteit ondergeschikt in discours	38
5.9	Onbetamelijkheden	39
5.10	Rol politie	40
5.11	Rol overheid, buurtwerk	41
5.12	Label van bestaande problemen	43
6	<i>Discussie</i>	45
7	<i>Aanbevelingen</i>	53
8	<i>Literatuur</i>	55
	<i>Overzicht van uitgebrachte adviezen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling</i>	57

Samenvatting

Een onderzoek naar determinanten van veiligheidsgevoelens: daar is toch al heel veel onderzoek naar gedaan? Dat is zeker waar, maar toch ligt er nog een belangrijke onbeantwoorde vraag op tafel. Dat subjectieve onveiligheidsgevoelens en objectieve criminaliteitscijfers in buurten wel verband met elkaar houden, maar geenszins parallel lopen is genoegzaam bekend. Maar hoe komt dat eigenlijk? Waardoor worden zulke gevoelens dan nog meer bepaald dan door criminaliteit? Het is deze vraag die centraal staat in deze achtergrondstudie. De studie is verricht in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en uitgevoerd door Henk Elffers en Wiebe de Jong. De auteurs hebben de onderzoeksvraag onderzocht door met buurtbewoners te gaan praten: wat komt er naar voren in rondetafelgesprekken over veiligheid, wanneer je buurtbewoners in niet al te veilige wijken over dit onderwerp aan de praat krijgt? De gesprekspartners zijn gemêleerd gekozen: oud en jong, autochtoon en allochtoon, professionals en gewone burgers. De studie is bescheiden van omvang (vier wijken in middelgrote steden, 66 gesprekspartners), en allereerst bedoeld om te bezien of op deze manier inderdaad zicht gekregen kan worden op determinanten van veiligheidsgevoelens.

De resultaten van het onderzoek geven stof tot nadenken. Allereerst wordt een nuancering aangebracht in het begrip 'onveilige buurt'. Want, hoewel bewoners geenszins blind zijn voor de problematische kanten van de veiligheidsituatie in hun wijk, zegt de grote meerderheid zich in de eigen wijk zelden onveilig te voelen. Dat schept een heel ander beeld dan vaak uit standaardvragen (zoals bijvoorbeeld in het kader van de Politie-monitor) naar voren komt, ook in de bestudeerde wijken. De nuancering door de buurtbewoners neemt niet weg dat diezelfde mensen wel degelijk veiligheidsproblematiek ook in de eigen wijk kunnen benoemen, hun mening weten te geven over wat er dan mis is en hoe die problemen ontstaan. De bewoners zijn in dit onderzoek bevraagd over thema's als vervreemding van buurtgenoten, overlast, verkeersproblematiek, de rol van de politie, vervuiling, de terugtrekkende overheid, de rol van de

media, buurtwerk. Buurtbewoners geven aan dat juist dergelijke determinanten een grotere rol spelen bij de beleving van veiligheid dan criminaliteit als zodanig.

Het rapport presenteert een aantal belangwekkende aanbevelingen en discussiepunten. Twee ervan willen we hier uitlichten.

Het is ten eerste belangrijk het veiligheidsprobleem te beschouwen als sociaal probleem en niet als criminaliteitsprobleem. Wil de overheid in het algemeen en de politie in het bijzonder buurtbewoners helpen om zich veilig te voelen, dan moeten zij zich realiseren dat bewoners behoefte hebben aan steun om met hun wijkgenoten om te gaan, ook als zij afwijkende gedragsnormen hebben. Bewoners vragen ook op het gebied van overlastbestrijding en hulpverlening een rol van de politie. De politie zou moeten heroverwegen of een nogal eenzijdig op repressie gerichte aanpak baat heeft.

Ten tweede is het belangrijk de zelfredzaamheid van bijzondere groepen (allochtonen, ouderen) onder de aandacht te brengen. Met name de oudere wijkbewoners zien hun actieradius bijna tot hun woning verkleinen. Steun aan hen om zich ook daarbuiten te kunnen bewegen, door bijvoorbeeld aanpassingen in het openbaar vervoer, de bejaardenhulp of kennismakingsprojecten, zal de angst voor die buitenwereld helpen verminderen.

1 Inleiding, probleemstelling

Wat zijn de determinanten van veiligheidsgevoelens van buurtbewoners? Dat is de vraag die in dit rapport aan de orde wordt gesteld. Die vraag is niet nieuw, er is veel over geschreven. Toch wordt hier – na een literatuuroverzicht – opnieuw gefocust op deze vraag. Reden daarvoor is het feit dat men zich kan afvragen of de veiligheidsdiscussie niet te zeer in de sleutel van criminaliteit en criminaliteitsbestrijding is komen te staan. Inderdaad hebben meerdere auteurs erop gewezen dat het onderscheid dreigt te vervagen –gesproken wordt van ‘oprekking’ van het begrip onveiligheid– tussen problemen die burgers ervaren als gevolg van overlast, hinder, gevoelens van onbehagen, veranderingen in hun buurtcontext, en bestaanszekerheid in het algemeen, en problemen die voortvloeien uit de door hen gevoelde dreiging van criminaliteit. Bijleveld en Van de Bunt (2003) betoogden bijvoorbeeld dat het voor criminologen aan te bevelen zou zijn zich alleen met het laatste type problemen bezig te houden, en dat lijkt voor dat vakgebied uiteraard een verstandige raad. Maar is het dat ook voor wie het veiligheidsprobleem wil bestuderen? Uit veiligheidsonderzoek blijkt immers steeds weer dat bij burgers beide oorzaken van onveiligheidsgevoelens wèl door elkaar lopen, en zelfs dat de feitelijke bedreiging door criminaliteit slechts een beperkte rol speelt bij het zich al of niet veilig voelen (Vanderveen, 1999).

In het onderhavige onderzoek wordt een poging gedaan om te beschouwen hoe sterk de rol van enerzijds criminaliteitsproblematiek en anderzijds andere buurtproblematiek naar voren komt bij buurtbewoners die in niet-probleemloze buurten wonen, buurten waar recent duidelijke veranderingen qua veiligheid zijn waar te nemen.

Dit rapport doet verslag van een bescheiden empirisch onderzoek. In een viertal wijken zijn telkens twee ronde-tafelgesprekken gevoerd met buurtbewoners en ‘veiligheidsprofessionals’, één gesprek met jongeren, en één gesprek met mensen van wat hogere leeftijd. De deelnemers konden, aan de hand van een

topic-lijst waarin een aantal uit de literatuur bekende veiligheidsdeterminanten waren opgenomen, hun gedachten en gevoelens de vrije loop laten. De resulterende gesprekken hebben een aantal 'bekende' determinanten nog eens onderstreept, maar ook een aantal verrassende andere accenten gelegd. Uiteraard is dit onderzoek van een beperkte reikwijdte: er is slechts een beperkt aantal mensen, in een beperkt aantal wijken aan het woord geweest. Daarom moeten we dit rapport zien als een kanttekening bij de veiligheidsdiscussie, waaruit een aantal suggesties hoe dit probleem te beschouwen oprijzen.

Doel van het onderzoek is om beter te begrijpen welke condities een voorwaarde zijn voor sociale veiligheid. Het gaat er om in beeld te brengen welke eisen burgers stellen aan een veilige context, want een beter begrip van wat burgers onder sociale veiligheid verstaan is een voorwaarde om tot effectievere interventies te komen. Het is expliciet de bedoeling dat het onderzoek aangrijpingspunten oplevert voor publieke interventies.

2 Het begrip veiligheid

Over veiligheidsgevoelens en de determinanten ervan is in de afgelopen jaren veel geschreven. Na het omvangrijke rapport “*Zekere Banden*” van het Sociaal Cultureel Planbureau (De Hart, 2002) verschenen recent twee overzichtsstudies (Bruinsma et al., 2004; Vanderveen, 2002) die een beknopte samenvatting geven van courant onderzoek op dit gebied, en beide een uitgebreide literatuurlijst bevatten. Het meest recente Nederlandse overzichtsartikel is Bruinsma et al (2004) dat zich concentreert op met criminaliteit in verband gebrachte onveiligheidsgevoelens. Aan dit rapport ontlene wij enkele overwegingen rond de conceptualisering van wat onder sociale veiligheid verstaan wordt, om op basis daarvan te trachten te achterhalen welke factoren voor burgers in de woonleefsituatie van belang zijn om zich in de buurt veilig te voelen. Het gaat dus om de beleving van sociale veiligheid in buurten. Daarom is het zaak om allereerst sociale veiligheid te onderscheiden van veiligheid als gevolg van afwezigheid van bedreigingen vanuit andere landen, vanuit de natuur, of vanuit de technologie. Met andere woorden het gaat niet om de afwezigheid van bedreigingen van buitenaf, maar om de afwezigheid van bedreigingen als gevolg van misdrijven, overtredingen, ernstige overlast van de ene burger ten opzichte van de andere burger of van de ene groep burgers ten opzichte van andere (groepen) burgers. En in deze studie gaat het daarbij om de afwezigheid van bovengenoemde bedreigingen in de woon- en leefsituatie.

In feite moeten we deze omschrijving nog nader specificeren. Want niet de aan- of afwezigheid van bedreigingen staat centraal, maar de *beleving* door de burger daarvan. Met andere woorden het gaat niet om objectieve sociale veiligheid, maar om subjectieve sociale veiligheidsgevoelens. Dat brengt ons dan tot de omschrijving van het begrip waarover deze studie gaat:

*er is sprake van **subjectieve sociale veiligheid** als iemand zich in zijn woon- en leefsituatie niet door misdrijven, overtredingen en ernstige overlast bedreigd voelt.*

Subjectieve sociale veiligheid is een diffuser begrip dan objectieve sociale

veiligheid en hangt er maar ten dele mee samen. In een wijk kan van een objectieve veiligheid sprake zijn zonder dat allen zich subjectief veilig voelen om in de wijk te gaan en te staan en te doen en te laten waar en wat men wil. Wederom met Bruinsma et al merken wij op dat veel vaker over onveiligheid wordt gesproken dan over veiligheid. Het bestaan van veiligheidsproblemen is vaak de aanleiding tot wetenschappelijk onderzoek, en leidt daarom vaak tot een formulering van de onderzoeksvraag in termen van onveiligheid. Dat lijkt misschien op gespannen voet te staan met de wens van veel stedelijke bestuurders om doelen positief te formuleren: bestuurders werken liever aan de opbouw van een sociaal veilige stad dan aan de bestrijding van bronnen van sociale onveiligheid. Het verschil in terminologie is echter geen indicatie dat het inhoudelijk over iets anders gaat, maar weerspiegelt de verschillende optiek van onderzoekers en bestuurders. Deze opmerking impliceert wel dat wetenschappers hun bevindingen soms wellicht zouden kunnen formuleren in termen van "hoe wordt veiligheid bereikt?" in plaats van "hoe wordt onveiligheid bestreden?".

Vanderveen's overzichtartikel "*Beleving van veiligheid in de buurt*" brengt een ordening aan in de veelheid van invloeden die in de literatuur worden genoemd, door ze onder te brengen in drie klassen: persoonsinvloeden, omgevingsinvloeden en maatschappelijke invloeden (Vanderveen 2002). Uit dit laatste artikel nemen we, in aangepaste vorm, een opsomming van factoren over.

Tabel 1: Onveiligheidsfactoren

Niveau	Centrale concept
Persoon	persoonskenmerken victimisatie risico(perceptie) kwetsbaarheid
Persoon & buurt	beveiliging formeel toezicht technisch toezicht overlast
Buurt	sociale cohesie (steun en toezicht) criminaliseerbaarheid fysieke onbetamelijkheden bebouwde omgeving
Samenleving	media criminaliteit normen

aangepast overgenomen uit Vanderveen (2002: 34, tabel 1)

Naar aanleiding van deze studie besloten wij om ons in ons onderzoek te concentreren op onderstaande factoren die een positieve bijdrage aan sociale veiligheid kunnen leveren. Het is geen limitatieve opsomming. Uit het onderzoek zouden hele andere zaken naar voren kunnen komen. Ook is voorshands weinig te zeggen over het relatieve gewicht van dergelijke factoren en hun onderlinge wisselwerking. Factoren waaraan we denken zijn:

- Aanwezigheid van bepaalde groepen overlastgevers in de omgeving
- Stand van criminaliteit en overlast in leef-, woon- of werkomgeving
- Fysieke omgevingsfactoren, de toestand en inrichting van de omgeving
- De mate en wijze van optreden en aanwezigheid van publieke instanties
- De verwachtingen die burgers en professionele betrokkenen bij sociale veiligheid hebben van elkaars optreden en verantwoordelijkheden
- De aanwezigheid van zichtbare vormen van toezicht

- De sociale verhoudingen in de publieke ruimte (buurt, school, etc.)
- Persoonlijke omstandigheden, de persoonlijke geschiedenis, leeftijd en eigendom.
- Individuele mate van sociaal en institutioneel vertrouwen

Om de ervaringen en opvattingen van mensen te vinden is het zaak interviews te houden met bewoners, en met professionals in verschillende wijken. Zij allen worden als deskundigen geïnterviewd en bezitten die deskundigheid *qualitate qua*. Het is goed om in het onderzoek wat variatie in onderzochte wijken te hebben.

Het onderzoek richt zich op:

- Concrete ervaringen: op welke plekken voelen mensen zich veilig en door welke factoren wordt dat volgens hen veroorzaakt?
- Transitie-ervaringen: op welke momenten is de directe omgeving, bijvoorbeeld de buurt, wijk of school, merkbaar veiliger geworden? Waaruit blijkt deze toegenomen veiligheid en waardoor kan deze zijn veroorzaakt?
- Ideeën: welk beeld hebben mensen van wat een veilige omgeving inhoudt? Wat verwachten zij van officiële instanties en van elkaar?

Ten aanzien van de door Vanderveen genoemde persoonsfactoren lijkt het verstandig om enkele aspecten nader te onderscheiden:

- persoonlijkheid
- motivatie
- vaardigheden
- persoonssituatie

De genoemde factoren staan in interactie met elkaar. Bij de persoonlijkheid gaat het om algemene responstendenties in een veelheid van situaties die iemand zich eigen heeft gemaakt (zijn 'karaktereigenschappen'). Een onzekere of kwetsbare mens reageert anders dan iemand die zeker is van zichzelf en weet wat hij kan en wil. Een driftig iemand zal eerder agressief reageren op als onaangenaam ervaren situaties, dan iemand met een gelijkmatig karakter.

Bij motivatie gaat het om de affectieve relatering aan situaties. Iemand die erg

angstig of bevooroordeeld is, zal eerder alleen de negatieve gedragingen bij Marokkaanse jongeren zien dan de positieve.

In combinatie met persoonlijkheid en motivatie spelen vaardigheden een belangrijke rol in de mate van zich veilig voelen. Verschillende realiteitsopgaven stellen verschillende bekwaamheidsvereisten en deze kunnen een gedeelte (in samenhang met de andere factoren) van gedrag en gevoelens van mensen in sociale situaties verklaren.

Bij dit alles is ook de persoonssituatie van mensen van belang, oftewel de persoonlijke omstandigheden. Deze kunnen betrekking hebben op demografische kenmerken, zoals geslacht, gezinssituatie, leeftijd, maar ook op sociale kenmerken (zoals soort en sterkte van relaties die mensen hebben, de groep waarvan men deel uitmaakt) of op ervaringen uit het verleden.

Naast individuele bronnen van variatie in de beleving van onveiligheid zijn ook *situationele factoren*, mede omdat zij in veel opzichten meer manipuleerbaar zijn, uiterst relevant. Bij situationele bronnen van variatie doelen we op het gegeven dat voor dezelfde persoon sommige omstandigheden bedreigender zijn dan andere. Onveiligheidsbeleving en de geïmpliceerde perceptie van een dreiging zijn duidelijk afhankelijk van de interactie tussen persoonsfactoren en fysieke en sociale situationele factoren. Niet helemaal duidelijk is of fysieke omgevingskenmerken, zoals vernield of beklad straatmeubilair, rommel en afval op straat en andere tekenen van fysieke verloedering, een eigen directe bijdrage leveren aan de veiligheidsbeleving. Wel blijkt 'sociale verloedering', de aanwezigheid van als bedreigend ervaren mensen en gedragingen en overlast tot gevoelens van onveiligheid te leiden, vooral wanneer sociale steun en (in)formeel toezicht ontbreken. In dit verband is opvallend het verschil tussen de onveiligheidsbeleving overdag enerzijds, en 's avonds en 's nachts anderzijds: onveiligheidsgevoelens zijn 's avonds en 's nachts, wanneer toezicht en sociale steun van omstanders gering zijn, veel sterker. Bij situationele factoren zijn het dus niet zozeer fysieke signalen van verval, maar vooral sociale signalen van (norm)verval, die gevoelens van onveiligheid opwekken.

Ook *ontwikkelingen die de hele samenleving* betreffen spelen een belangrijke

rol bij de beleving van sociale onveiligheid. Plotselinge algemene maatschappelijke onrust, bijvoorbeeld door de aanslagen op de Verenigde Staten in september 2001 en de moord op Fortuyn, lijken de onveiligheidsbeleving te beïnvloeden. Hetzelfde geldt voor meer geleidelijk optredende maatschappelijke veranderingen en (economische) onzekerheid. In hoeverre dit werkelijk het geval is en in hoeverre degelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen vooral het debat over onveiligheid beïnvloeden, is vooralsnog onduidelijk. Opmerkelijk genoeg voelde de Nederlandse bevolking zich kort na de aanslagen in september 2001 in de eigen buurt veiliger dan daarvoor het geval was (Elffers et al., 2002).

De rol van de media is niet erg duidelijk. Hoewel op kleinschaliger niveau wel verbanden zijn gevonden tussen de mate waarin gebruik wordt gemaakt van bepaalde media en de beleving van onveiligheid, is op landelijk geaggregeerd niveau de invloed van de enorme toename in informatiebronnen en parallel daaraan de toename van berichtgeving over criminaliteit, niet terug te vinden in de onveiligheidsgevoelens die, zoals gezegd, op langere termijn tamelijk stabiel zijn.

3 Methodiek

3.1 Groepsgesprekken

In dit onderzoek is gekozen voor de methode van groepsgesprekken met betrokkenen. Door de beperkingen die in tijd en budget werden gesteld moet een selectie gemaakt worden: niet elke geleding van mogelijk interessante gespreksdeelnemers kan worden bevestigd. Er is gekozen voor een opdeling in drie opzichten: qua veiligheidsdynamiek, qua veiligheidsniveau, en qua leeftijdsgroep.

Het eerste onderscheid is naar *veiligheidsdynamiek*: met een tegenstelling tussen wijken die qua veiligheidsbeleving onlangs *vooruit* zijn gegaan, en wijken die in dat opzicht zijn *verslechterd*. Deze keuze is gemaakt omdat veranderingen mensen alert maken op wat er om hen heen speelt. Het is daarom te verwachten dat mensen in recent veranderde wijken alerter zijn en meer in staat om van gedachten te wisselen over wat zij als invloeden op hun veiligheidsgevoel herkennen en ervaren. In die zin levert deze keuze op dat we de veiligheidsgevoelens als onder een vergrootglas kunnen bestuderen.

Het tweede onderscheid is een selectie qua *veiligheidsniveau*, door sommige gesprekken te laten plaatsvinden in relatief problematische wijken, andere in minder moeilijke, maar niet probleemloze wijken. Op die manier hopen we te achterhalen of de determinanten in probleemwijken anders van karakter zijn.

Het laatste onderscheid is naar *leeftijdsgroep*: jongeren (deelnemers tussen de 16 en 25) en ouderen (ouder dan 25, tot bejaard toe). Deze keuze is gemaakt omdat het probleem van de (rondhangende) jongeren keer op keer als een belangrijke determinant van veiligheidsgevoelens wordt genoemd, maar er anderzijds betrekkelijk weinig aandacht is voor de visie van jonge wijkbewoners zelf. Het leeftijds onderscheid wordt binnen de beide andere factoren (veiligheidsdynamiek, veiligheidsniveau) aangebracht, zodat we de visie van jongeren en ouderen ten aanzien van dezelfde wijk kunnen confronteren.

3.2 Wijkselectie

Twee veiligheidsdynamiekniveaus, twee absolute veiligheidsniveaus, twee leeftijdsniveaus, dat levert $2 \times 2 \times 2 = 8$ groepsgesprekken op, en dat was ook het maximum wat binnen het tijds- en kostenbudget haalbaar is. Dat brengt onvermijdelijk met zich mee dat de studie op menig ander ongetwijfeld ook relevant punt géén variatie kan aanbrengen. In die zin is de studie beperkt qua generaliseerbaarheid. Er is voor gekozen om de betreffende wijken in middelgrote steden te zoeken, omdat daar de veiligheidsproblematiek pregnant aanwezig is, zonder gekenmerkt te zijn door de wellicht zeer bijzondere (criminaliteits-) problematiek van de grootste steden. Het platteland is buiten beschouwing gelaten, omdat daar de veiligheidsproblematiek relatief minder speelt.

Voor de feitelijke selectie is gebruik gemaakt van gegevens uit de Politiemonitor Bevolking (PMB). De PMB is een grootschalige periodieke telefonische enquête onder burgers naar hun slachtofferschap en ervaring met de politie, die ook enkele vragen omtrent veiligheidsbeleving bevat. Er is gebruik gemaakt van de vraag: "Voelt u zich wel eens onveilig?". Per wijk (viercijferig postcodegebied) is nagegaan welk percentage van de respondenten uit dat postcodegebied zich in de PMB 2001 onveilig voelde, waarbij alleen gekeken is naar wijken waar tenminste 50 respondenten in de PMB 2001 aanwezig waren. Daarop is vervolgens ook bekeken welke wijken dan minstens 15% in onveiligheidsgevoel toenamen dan wel afnamen in de volgende editie van de PMB. Binnen de zo geselecteerde wijken is gezocht naar wijken die niet tot de alleronveiligste behoorden, maar wel flinke onveiligheidsgevoelens lieten zien, resp. wat hoger qua veiligheid scoorden zonder echt erg veilig te zijn. Met de zo samengestelde lijst is een aantal mogelijke wijken uit middelgrote steden onder ogen gezien. De uiteindelijke keuze is mede gemaakt met het oog op de praktische haalbaarheid voor de in Rotterdam gestationeerde interviewers. Daardoor viel de keuze op Dordrecht en Gouda. Op grond van gesprekken met ter plaatse ingevoerde functionarissen van het welzijnswerk zijn een aantal kandidaat-wijken in deze twee middelgrote steden nader in ogenschouw genomen. De keus is gevallen op twee wijken in Gouda: Noord/Achterwillens

(postcode 2805) en Oosterwei (postcode 2806) , en twee wijken in Dordrecht: Crabbehof (postcode 3317) en Vogelpleinbuurt (postcode 3312). Voor deze wijken gelden de PMB-gegevens zoals vermeld in tabel 2.

Tabel 2: Wijkselectie

Wijk (met postcode)	status in 2001	stijging / daling sinds 2001
Gouda Noord en Achterwillens (2805)	relatief veilig	onveiliger
Gouda Oosterwei (2806)	relatief onveilig	onveiliger
Dordrecht Vogelpleinbuurt (3312)	relatief veilig	veiliger
Dordrecht Crabbehof (3317)	relatief onveilig	veiliger

Er dient te worden benadrukt dat op de door ons gebruikte PMB-vraag, die overigens ook in veel ander onderzoek naar veiligheidsbeleving wordt gebruikt, zoals het POLS-onderzoek van het CBS, en de GroteStedenBeleids-Monitor, kritiek mogelijk is. Voor de selectie van interessante wijken lijkt hij echter voldoende.

3.2.1 Een korte schets van de onderzochte wijken

Voor het onderhavige onderzoek zijn de wijken waarin we mensen spreken eigenlijk niet echt van belang: we willen een aantal wijken waar sprake is van verschillende mate van onveiligheid (matig tot sterk), en waarin in een recent verleden nogal wat veranderd is. Toch geven we hier een korte schets van de wijken waarin we gesprekken hebben gevoerd, gebruikmakend van enerzijds gegevens uit de PolitieMonitor Bevolking 2001, anderzijds gegevens van de statistische bureaus van Gouda (www.gouda.nl) en Dordrecht (www.sociaal-geografischbureau.nl), met als doel het de lezer mogelijk te maken zich een beeld van de wijken voor ogen te stellen.

Het gaat in alle gevallen om naoorlogse en latere wijken waarin flats (veelal sociale woningbouw), maar ook eengezinswoningen te vinden zijn. Alle wijken hebben een stadsvernieuwings- / renovatieronde achter de rug.

De PMB 2001 bevraagt burgers ook over een twintigtal buurtproblemen die zij ervaren op het gebied van criminaliteit en overlast (bijvoorbeeld ten aanzien van fietsendiefstal, inbraak, te hard rijden, overlast door groepen jongeren,...). Wij hebben genoteerd welk percentage van de buurtbewoners (uit een viercijferig postcodegebied) stelt dat in hun buurt zulke problemen 'vaak' voorkomen (men kan bij de PMB-vragen kiezen uit *komt vaak / soms / nooit of bijna nooit voor of weet niet / geen mening*). Daarop hebben we berekend wat de bovenste kwartielscore is, over alle Nederlandse wijken (de bovenste kwartielscore is een getal zodanig dat driekwart van de wijken beter scoort, en een kwart slechter). Daarna hebben wij nagegaan van onze studiewijken hoe vaak ze op de 8 criminaliteits-indicatoren en op de 12 overlast-indicatoren volgens de respondenten van de PMB in dit bovenste kwartiel ('meest problematische wijken') liggen. Het resultaat staat in tabel 3.

Tabel 3: Aantal maal dat een wijk tot het meest problematische kwart van Nederland behoort op 20 PMB buurtprobleemindicatoren

	Gouda Noord Achterwillens	Gouda Oos- terwei	Dordrecht Vogelplein	Dordrecht Crabbehof
Overlast (12 indicatoren)	1	1	1	4
Criminaliteit (8 indicatoren)	1	3	1	7
Totaal (20 indicatoren)	2	4	2	11

Bron: Politiemonitor Bevolking 2001

We zien dat gemeten naar deze maatstaf inderdaad Oosterwei en Crabbehof onveiligere zijn dan Noord/Achterwillens en Vogelpleinbuurt, zodat de in tabel 2 nagestreefde verdeling gehaald schijnt te zijn.

Tenslotte gaan we na hoe de bevolkingssamenstelling van de bestudeerde wijken is, op grond van cijfers van de statistische bureaus van beide steden. Hierbij doet zich de complicatie voor dat de geboden cijfers niet altijd direct op onze studiebuurten betrekking hebben, maar veelal op een iets groter gebied met een andere administratieve grens. Om die reden geven we geen cijfers, maar geven we slechts verbaal weer hoe de wijken te omschrijven zijn.

We concentreren ons op de leeftijdsverdeling en het percentage allochtonen, beide kenmerken die vaak met onveiligheidsbeleving in verband worden gebracht.

Gouda Noord heeft relatief (t.o.v. heel Gouda) veel oudere inwoners, Achterwillens en Gouda Oost (waaronder Oosterwei valt) juist veel kinderen en jongeren. Noord heeft relatief weinig niet-westerse allochtonen, Achterwillens gemiddeld, en Oost veel (en in Oosterwei is dat nog meer).

In Dordrecht gelden de volgende globale observaties: in de wijk Crabbehof wonen verhoudingsgewijs (t.o.v. heel Dordrecht) veel ouderen, terwijl dat in de wijk Het Reeland (waarvan de Vogelpleinbuurt deel uitmaakt) minder is. In Crabbehof wonen veel niet-westerse allochtonen, in Het Reeland iets minder dan in heel Dordrecht.

Wij concluderen dat de studiewijken voldoende variatie op belangrijke kenmerken vertonen, zonder dat er sprake is van extreem eenzijdig samengestelde buurten. Daarmee voldoen de wijken voor onze studie.

4 Beschrijving Interviewproces

4.1 Deelnemers

In de vier geselecteerde wijken zijn ronde-tafel-gesprekken georganiseerd in de vorm van door middel van een topic-lijst gestructureerde half-open groepsinterviews die audio opgenomen zijn. Deze interviews vormen het empirisch materiaal voor de hier door ons gepresenteerde bevindingen.

Hoewel voor voorbereiding, uitvoering en rapportage van dit onderzoek slechts drie maanden ter beschikking stonden, zijn we er – dankzij de hulp van gemeentelijke- en welzijnsfunctionarissen en een vrijwilliger – in geslaagd om in de vier geselecteerde wijken deze groeps gesprekken te laten plaatsvinden met buurtbewoners (volwassenen en jongeren) en “veiligheidsprofessionals”. De eerste groepsinterviews zijn afgenomen op woensdag 25 februari 2004 in Dordrecht in de buurt Vogelplein en omgeving (postcode 3312). Zowel een groep jongeren als een groep volwassenen waren georganiseerd door mevrouw J.C. Burggraaff, voorzitter van het bewonerscomité Vogelbuurt en een zeer actieve vrijwilliger. Aan het gesprek van de jongeren namen 8 jongens en 2 meisjes deel (Turks en Nederlands) en 3 jongeren-buurtwerkers. Aan het gesprek van de volwassenen namen 6 buurtbewoners en 2 professionals (een buurtagent en een medewerker van “Ken je Buren”) deel.

De tweede serie groepsinterviews vond donderdag 26 februari plaats in buurthuis de Noorderzon in Gouda Noord en Achterwillens (postcode 2805).

Er hebben een viertal groeps gesprekken plaatsgevonden, georganiseerd door de heer Nouri Hamamoui, wijkconsulent in dat gebied vanuit de Stichting Welzijn Gouda. Het eerste gesprek was met 4 professionals (waaronder de wijkagent), daarna was er een gesprek met 3 oudere wijkbewoners, gevolgd door een gesprek met 4 jongeren en ten slotte een gesprek met het bestuur van het Buurtcomité Noord: 5 bewoners-vrijwilligers en 2 professionals.

De derde serie groepsinterviews vond plaats op vrijdag 27 februari in Buurthuis de Nieuwe Stoof in de wijk Crabbefhof in Dordrecht (postcode 3317). Het was een groeps gesprek met 7 volwassen buurtbewoners (waaronder 3 allochtonen) en 2 professionals die het gesprek ook georganiseerd hadden: mevrouw

Jacqueline Gommans, wijkmanager, en mevrouw Aliek van den Berg, opbouw-
werker. In het winkelcentrum van de wijk hebben we een “hanggesprek”
gehad met een vijftal jongeren van Creools-Nederlandse afkomst.

De laatste serie groeps gesprekken is gehouden op donderdag 4 maart in de
wijk Oosterwei in Gouda (postcode 2806) in buurthuis het Wiel. De grote meer-
derheid van de bewoners van deze wijk is van allochtone afkomst en daarbij
vormen de Marokkanen verreweg de grootste groep. De groepsinterviews zijn
gehouden met 5 Marokkaanse jongeren en 2 professionals enerzijds en met
4 Marokkaanse volwassen buurtbewoners en 2 professionals anderzijds. Ook
deze gesprekken waren weer georganiseerd door de heer Nouri Hamamoui die
zowel wijkconsulent is voor Gouda Noord als voor Gouda Oost, waar Ooster-
wei deel van uitmaakt.

Al met al geeft de volgende tabel een overzicht van de gesprekspartners:

Tabel 4: Overzicht deelnemers

	Jongeren	Volwassenen	Professionals	Totaal
Autochtoon	8	17	11	36
Allochtoon	16	8	6	30
Totaal	24	25	17	66

4.2 Opzet van de groepsinterviews

Met de groepsinterviews hebben wij geprobeerd een collectieve representatie
van het ‘veiligheid-in-de-buurt’-concept van de betrokkenen te achterhalen. Het
ging daarbij niet zozeer om vast te stellen hoe hoog of laag allerlei aspecten
scoren, maar meer om of en hoe de bewoners – in onderling gesprek – laten
blijken dat zulke aspecten onderdeel van hun voorstelling, hun representatie
van veiligheid uitmaken. Dat werd allereerst overgelaten aan het vrije opborre-
len van associaties en verhalen van de betrokkenen op de openingszin:

*“We willen graag met u praten over veiligheid in uw buurt, omdat gebleken is
dat uw buurt onlangs nogal veranderd is qua veiligheid: hij is flink vooruitgegaan
/ achteruitgegaan. Is dat zo?”*

In het eerste deel van het gesprek traden wij weinig sturend op, we lieten de associaties van de deelnemers opkomen, en we lieten de deelnemers onderling vrijelijk op elkaar ingaan. De gespreksleider zorgde vooral dat een ieder aan het woord kwam (*"en wat vindt u daarvan, mevrouw?"*) en dat het gesprek niet afdwaalde. Hij had er oog voor dat over een bepaald onderwerp diverse meningen naar voren konden komen. Daarbij noteerde de waarnemer nauwkeurig op grond van de hieronder aangegeven topiclijst welke onderwerpen wel voldoende aan de orde zijn gekomen.

In het tweede deel van het vraaggesprek werden dan die onderwerpen uit onze topiclijst die niet spontaan aan de orde zijn gekomen, of naar het oordeel van de waarnemer niet voldoende zijn uitgediept, door de gespreksleider niet-directief geïntroduceerd. Het ging er daarbij wederom niet om om vast te stellen, als voorbeeld, hoe prettig het wonen is in de wijk, maar of mensen vinden dat de prettigheid van wonen iets te maken heeft met hun veiligheidsidee. We vroegen dus niet *"hoe prettig vinden de mensen het om hier te wonen"* maar wel *"dat je hier (on)prettig woont, is dat belangrijk voor het gevoel van veiligheid?"*, *"o, hoe zit dat dan?"*). Wanneer een onderwerp geen of weinig weerklank vond, liet de gespreksleider het snel vallen. In het groepsgesprek werden vrijelijk switches toegestaan, dus als de een iets zei over *"mensen kennen elkaar niet meer"* en de ander bestreed dat door naar buurtfeesten te verwijzen, dan liet de gespreksleider dat toe.

4.3 Topiclijst

Onderstaande topics zijn die welke in de literatuur als belangrijk voor het (on)veiligheidsgevoel in woonomgeving naar voren komen.

- fysieke omgevingsfactoren
  - beleving van de mate van schoon en heel / verloedering in de woonomgeving (zwerfvuil, rommel, hondenpoep, graffiti, kapotte straatverlichting)
  - beleving van de staat van de woningen (onderhoud, leegstand)
- voorzieningenniveau
  - winkels, openbaar vervoer

- groen, wegen
- school, buurthuis, kinderopvang
- voorzieningen voor kinderen / jongeren: speeltuin, speelgelegenheid, hangplekken
- **criminaliteit:** niveau van voorkomen en slachtofferschap van misdaad, i.h.b. inbraak, geweldpleging, zware verkeersovertredingen, wapenincidenten
- **incivilities (onbetamelijkheden):** overlast van junks, onbeleefdheden, hangjongeren, luidruchtig gedrag, verkeersproblematiek
- **sociale kwaliteit van de buurt**
  - *sociale cohesie* : mate van bekendheid met elkaar, mate van prettig met elkaar omgaan, mate van zich thuis voelen in de buurt, mate van hulpbereidheid, wie rekent men tot buurtbewoners (mate van ingroup vs outgroup), mate van zich verantwoordelijk voelen voor de buurt, mate van gehechtheid aan de buurt
  - *leefbaarheid*: mate van tevredenheid met de buurt, er al of niet graag wonen, er al of niet prettig wonen, al of niet willen verhuizen
  - *sociale integratie* : mate van participeren in verenigingen / acties / feesten, interetnisch contact
- **mate van sociale controle / toezicht**
  - *formeel*: politie, stadswachten, assistenten, gemeentefunctionarissen (activiteit, initiatief, betrokkenheid)
  - *informeel*: straatregels, stadsetiquette (buurtwachten, elkaar aanspreken, elkaar ondersteunen, rol scholen)
- **kwaliteit van publieke interventies**
  - schoon en heel
  - bijzondere acties zoals Thuis Op Straat, Opzoomen, Ken je Buurt etc.
- **media-aandacht**

4.4 Verwerking groepsinterviews

De groepsinterviews werden afgeluisterd en daarna werd een interviewrapport gemaakt. Dat is een aan de hand van de topiclijst gegroepeerde opknipping van de interviews. Per topic werd dan een reeks (getranscribeerde) uitspraken bijeen gezet, herkenbaar welke uit welk soort wijk (hoog/laag, stijgend/dalend qua veiligheid, jeugd of volwassenen). Dit verslag werd door de onderzoekers gezamenlijk diepgaand besproken. Op grond daarvan werd de volgende samenvattende beschouwing geschreven die aangeeft hoe de respondenten veiligheid representeren in termen van de topiclijst.

4.5 Beperkingen van deze studie

De onderhavige studie is beperkt van opzet. We hebben slechts acht groeps gesprekken gevoerd, alle in Gouda en Dordrecht, in wijken waar een flink, maar niet extreem, niveau van onveiligheid gold, dat ofwel flink gestegen ofwel flink gedaald was. Uiteraard valt niet uit te sluiten dat onze bevindingen niet opgaan voor grote steden, plattelandsgemeenten, wijken met een veel hoger of juist veel lager niveau van veiligheid, of in gebieden waar weinig dynamiek in het onveiligheidsniveau zich heeft voorgedaan. We hebben gesproken met jongeren en ouderen, met allochtonen en autochtonen, met bewoners en met professionals. De samenstelling van onze gespreksgroepen is verlopen zoals hierboven uiteengezet, veelal met bemiddeling van professionals uit het maatschappelijk werk. Dat betekent dat we een zeker gevaar lopen dat onze gespreksdeelnemers verhoudingsgewijs nogal maatschappelijk actief zijn. Dat zou met zich mee kunnen brengen dat we een relatief zonnig beeld van de veiligheid in de wijken krijgen, omdat immers uit de literatuur bekend is dat veiligheidsperceptie en een actieve opstelling in de maatschappij geassocieerd zijn.

Wij beschouwen de studie als een bijdrage die alert maakt op de relatieve rol van criminaliteit en andere buurtproblemen bij het ontstaan van veiligheidsgevoelens. Als zodanig genereert de studie een aantal discussiepunten. Voor een doorslaggevend op de proef stellen van de houdbaarheid van de geoperde hypotheses zou een grootschaliger onderzoek nodig zijn.

5 Bevindingen

5.1 Is het veiligheidsgevoel de laatste jaren toe- of afgenomen in de buurt?

Deze onderzoeksvraag is des te interessanter omdat wij buurten (postcodegebieden) geselecteerd hadden waar volgens de Politiemonitor Bevolking PMB de laatste jaren van een duidelijke verbetering/achteruitgang sprake was van het veiligheidsgevoel van de bewoners. Maar onze gesprekspartners hebben allerm minst een eenduidige kijk op deze kwestie, en het is zeker niet zo dat zij de trend die wij op grond van de PMB aanwezig achtten zonder meer herkennen. De jongeren en de volwassenen uit de Vogelbuurt in Dordrecht vinden hun buurt veilig resp. veiliger geworden omdat de situatie op het Vogelplein, centrum van de wijk, duidelijk verbeterd is door een aantal fysieke ingrepen en door het openen van een politiepost aan het plein.

In de Crabbhof in Dordrecht ligt de situatie genuanceerder. Officials en een aantal bewoners die bij het gesprek aanwezig waren, vinden dat men op de goede weg is en dat de situatie verbeterd is. Men denkt daarbij vooral aan het succes van een aantal projecten die tot doel hebben de bewoners elkaar te laten ontmoeten.

“Het is een aardverschuiving dat Turkse en andere mensen nu met elkaar praten. In het winkelcentrum heb je ook feesten en dan zie je dat Turkse en Marokkaanse vrouwen je nu gewoon gedag zeggen. Er ontstaat een zekere gewenning aan elkaar.”

Een tweetal allochtone vrouwen die aan het gesprek deelnamen willen verhuizen vanwege de grote overlast (geluid, vuil, a-sociaal gedrag) en de aanwezige ouderen die vooral de situatie van vroeger als referentiepunt hebben, vinden de veiligheid nog steeds achteruitgaan.

In Gouda bestaat het postcodegebied 2805 feitelijk uit een tweetal buurten die volgens onze gegevens aanzienlijk van elkaar verschillen. Het eigenlijke Gouda Noord wordt als redelijk veilig gekenschetst, waarbij de situatie de laatste jaren niet verslechterd is; wel wordt daarbij door de deelnemers aan onze interviews

naar voren gebracht dat er zeer veel bejaarden wonen die zich over het algemeen onveilig voelen. T.a.v. Achterwillens wordt een situatie geschetst waarbij over een langere tijdsspanne het veiligheidsgevoel sterk achteruitgegaan is, maar waarbij de laatste jaren een zekere stabilisering is opgetreden. Ook hier refereert men bovenal aan bejaarden als het om onveiligheidsgevoelens gaat. Gouda Oosterwei wordt door onze Marokkaanse gesprekspartners (zowel jongeren als volwassenen) als een van de veiligste wijken van Gouda getypeerd. Men verwijst daarbij naar de criminaliteitscijfers maar erkent wel dat er vaak een verschil is tussen werkelijkheid en gevoelens.

“Door de media lijkt het vaak meer dan het is als groepen jongeren bij elkaar staan. Dat is niet altijd onveilig, maar het onveiligheidsgevoel wordt gekweekt.”

5.2 Wat is de rol van leeftijd bij het veiligheidsgevoel?

Uit de gesprekken die wij met wijkbewoners (jongeren en volwassenen) in de twee middelgrote steden gevoerd hebben lijkt een patroon naar voren te komen t.a.v. waar welke leeftijdsklasse zich veilig voelt. Praktisch alle jongeren die wij gesproken hebben voelen zich niet alleen in de eigen buurt maar ook in de hele stad veilig. De grootte van de stad lijkt daarbij een rol te spelen want zowel allochtone als autochtone jongeren zeggen dat dat zo is omdat men door de hele stad elkaar kent en weet dat er op elkaar gelet wordt. Belangrijk is ook dat men weet op een groep terug te kunnen vallen. Regelmatig komt daarbij naar voren dat men zich minder veilig voelt als men, vaak als individu, naar een andere stad gaat.

Bijna alle volwassenen die wij gesproken hebben, zowel mannen als vrouwen, zeggen zich in hun eigen buurt veilig te voelen; *“anders is het in het centrum”* en *“natuurlijk voel je je onveilig als je naar een wijk gaat waar je niemand kent”*. Daarbij lijkt het belangrijk dat men bekend is met mensen en met situaties zodat men bijvoorbeeld ook weet welke plekken te vermijden. Heel anders ligt het, volgens onze gesprekspartners, met de oudere bewoners.

Daar lijkt het gebied waar men zich veilig voelt zich te beperken tot het eigen huis, en dat vaak nog niet eens.

'Zet drie ouden van dagen bij elkaar en wat hoor je: Heb je het gehoord van Tante Truus, die is overvallen; heb je het gehoord van Ome Sjaak, die is geschopt. Anders hoor je niks en wanneer is het gebeurd? Om 12.00 uur 's middags en daar maakt tante Truus 19.00 's avonds van. Allemaal wilde verhalen waarmee ze elkaar helemaal gek maken.'

'Het veiligheidsgevoel is leeftijdgebonden. Ouderen voelen zich eerder onveilig. Is wel een stukje verbeterd, maar een hoop zijn nog een beetje bunzig, met name op het plein'

Natuurlijk is het zo dat niet alle jongeren zich altijd veilig voelen in de hele stad en dat alle bejaarde bewoners bang zijn als ze de deur uitgaan.

Op de vraag van de gespreksleider aan Marokkaanse jongeren: "Kun je je voorstellen dat mensen een blokje om gaan als ze jullie als groep tegenkomen", was het antwoord:

"Er is een oude man en daar kan heel Nederland een voorbeeld aan nemen: Jantje. Jantje komt met zijn wandelstok aangelopen en zegt tegen ons: 'Uit de weg, jongens!' en hij loopt gewoon door. Hij is 84 jaar. Als hij naar de stad moet, vraagt hij aan een automobilist: 'Ga je naar de stad?' En hij stapt zo bij iedere Marokkaan in."

5.3 De invloed van groepsprocessen op het veiligheidsgevoel

Vooraf onder ouderen zou het onveiligheidsgevoel in de ogen van onze gesprekspartners nog versterkt worden door de invloed van groepsprocessen. Daar waar groepsprocessen een positieve rol kunnen spelen bij gevoelens van veiligheid, zoals in de gesprekken met jongeren naar voren kwam, zo kunnen ze ook zeer negatief inwerken op het gevoel van veiligheid.

“Men gaat in de groep in een eigen waan leven en er naar handelen door ‘verhalen’.”

“In Gouda Noord wonen veel bejaarden en die juttten elkaar op, waarbij ze elkaars beelden overnemen en versterken en daardoor zien ze alleen Marokkaanse jochies, terwijl er ook volop Nederlandse jongens lopen.”

5.4 Veiligheidsgevoel als persoonskenmerk

Door bijna alle geïnterviewden wordt een aantal persoonskarakteristieken als essentieel gezien bij het zich – calamiteiten uitgezonderd – in het algemeen veilig of onveilig voelen.

Allereerst is dat het type persoonlijkheid:

“onveiligheidsgevoel heeft allereerst te maken met de persoon zelf”.

‘Die angst, die angst wordt zo ontzettend aangekweekt. Ik kom rustig ‘s avonds in mijn oppie thuis en er gebeurt niks.’

In samenhang met het type persoonlijkheid gaat het er volgens de gesprekspartners om hoe je je voelt en hoe je naar buiten overkomt.

Ik praat met ieder en voel me boven niemand verheven en met vakantie passen ze op mijn huis. In tegenstelling tot mijn buurman, die altijd uit de hoogte doet, die heeft voortdurend trammelant.’

Hoe je je gedraagt is bovendien afhankelijk van de vaardigheden die je bezit.

‘Je opstelling naar buiten toe is heel belangrijk en ik voel mezelf ook redelijk veilig. Maar je moet weten hoe je je moet gedragen. Als je agressief reageert wekt dit agressie op.’

Naast de persoon, zijn/haar motivatie en vaardigheden is volgens de geïnterviewden belangrijk wat je hebt meegemaakt en hoe je situatie is.

'Als er bij je wordt ingebroken is het honderd keer belangrijker vaak dat je privacy is doorbroken dan wat er weg is. En het duurt vaak een hele tijd voordat je je weer veilig voelt.'

5.5 De rol van de media

Hoe belangrijk door de gesprekspartners het type persoon en zijn/haar situatie ook gevonden wordt voor het zich veilig voelen, er is algemene consensus dat er ook belangrijke externe factoren zijn die die gevoelens bij hun medebewoners en henzelf bepalen.

Zeer belangrijk – en in alle gesprekken genoemd – is daarbij wat men noemt de grote rol die de media spelen in het versterken van de onveiligheidsgevoelens van mensen.

"Als er iets negatiefs in de wijk gebeurt, staat het in de krant en bij iets positiefs, vergeet het maar; ook het nieuws op de tv is nooit positief."

"Er rollebollen 7 tv-zenders over elkaar heen; de een met nog sensationeler nieuws dan de ander."

"Een prima buurtfeest staat niet in de krant, een Antilliaan die een appel steelt wel."

Daarbij komt dat regelmatig gewezen wordt op de grote sociale verantwoordelijkheid die de media hebben.

"Staan ze er wel bij stil welke grote invloed ze hebben op de bejaarden, maar op hen niet alleen."

Vooraf het voortdurend generaliseren is velen een doorn in het oog.

“De media zijn alleen maar negatief over Marokkanen, daarom trekken ze zich terug.”

‘Als een journalist je iets vraagt moet je je steeds als groep verantwoorden. Je wordt voortdurend aangesproken op het gedrag van anderen. Je zit altijd in het verdomhoekje.’

Meerdere keren wordt in de gesprekken gesteld dat deze berichtgeving er mede toe geleid heeft dat niet alleen in de pers maar ook in de politiek alles om onveiligheid is gaan draaien, dat veiligheid *het* label voor altijd al bestaande problemen is geworden.

“Vroeger als het over ons (een Marokkaan) ging, ging het over gebrek aan scholing, over werkloosheid, over taal; nu gaat het alleen nog maar over onze criminaliteit”.

Alle respondenten wijzen erop dat dit type berichtgeving en het benaderen van de veiligheidsproblematiek als *“de voornaamste ziekte van de samenleving”* sterk van invloed is op de belevingswereld van vele ouderen. De voortdurende veranderingen die zij op alle terreinen meegemaakt hebben en nog steeds meemaken veroorzaken in de ogen van vele gesprekspartners bij hen grote onzekerheid met een tweetal gevolgen: extra nostalgie naar het verleden toen alles nog goed was en vaak overgevoeligheid voor alle negatieve berichtgeving.

5.6 Verander(en)de samenstelling van de buurt

Naast persoonsfactoren en meer macromaatschappelijke factoren spelen op dit moment de veranderingen zoals ze in veel woonwijken plaatsvinden en de berichtgeving daarover een grote rol in het ontstaan van onveiligheidsgevoelens bij velen, aldus onze respondenten. Het gaat dan allereerst om het vertrek van autochtone bewoners en het binnenkomen van veel allochtonen in wijken waar de woningen nog betaalbaar zijn.

Niet in alle onderzochte wijken spelen deze problemen. In Oosterwei is 85%

van de bewoners van allochtone afkomst, zodat de autochtoon eerder dan de allochtoon een bijzonderheid is. Ook in de andere wijken is het tempo van het veranderingsproces niet steeds hetzelfde. Dat neemt niet weg dat in de groepsgesprekken, terwijl iedereen zich zeer wel bewust was dat het gesprek over de redenen van (on)veiligheidsgevoelens diende te gaan, al zeer snel het thema allochtoon-autochtoon naar voren kwam.

Hoewel de meeste gesprekspartners aangeven er zelf geen probleem mee te hebben, wijzen ze op hun buurtgenoten en geven ze aan dat die zich in hoge mate onveilig voelen door het steeds grotere aantal allochtone bewoners in hun buurt. Het sleutelwoord hierbij is dat iedere communicatie tussen de groepen onderling ontbreekt. De Nederlanders zijn bang, keren zich van de buurt af, zien het veelal negatieve beeld dat ze toch al hadden eerder versterkt dan verzwakt door de andere gebruiken ("jeugd laat op straat") en gewoonten ("man op de troon thuis en daarbuiten"). Zij voelen zich verheven boven Turken en Marokkanen. Vele projecten die opgezet worden om de onderlinge verhoudingen te verbeteren, lijken schipbreuk te lijden. En bij de onveiligheidsgevoelens speelt vooral de jeugdproblematiek een grote rol. Een hoogbejaarde dame die zich met hand en tand verzet tegen allerlei spookverhalen die binnen haar bridgeclub en elders onder ouderen de ronde doen, zegt:

'Macht heb je niet, maar je krijgt het. Die Marokkaanse rotjochies vormen inderdaad een groot probleem, maar ze profiteren van de zwakheid van anderen als ze aankomen als groep.'

Wel moet hierbij aangetekend worden dat men zich zowel in Gouda als in Dordrecht welbewust is van het feit dat ook Nederlandse "a-sociale jongeren" en "a-sociale gezinnen" dezelfde overlast en onveiligheidsgevoelens kunnen veroorzaken.

"Een of twee a-sociale gezinnen kunnen de sfeer in een hele wijk verpesten".

In Oosterwei reageren de Marokkanen heel anders. Ook bij hen is het sleutelwoord communicatie. Die ontbreekt ook volgens hen. Dit wijten zij aan het feit dat ze meer en meer in de Nederlandse samenleving als moslims en daarmee als outcasts gezien worden.

“Wij zijn onschuldig aan de aanslagen van 11 september en toch wijst men naar ons sinds die tijd. Vroeger hadden we daar geen last van. De regering maakt de burgers bang.”

Men voelt zich nu benaderd als een veiligheidsrisico voor de Nederlandse samenleving in tegenstelling tot vroeger. Alle verhalen over gebrek aan integratie slaan in hun ogen nergens op.

‘Integratie heeft niks met veiligheid te maken. Als je naar de eerste generatie kijkt, die zijn helemaal niet geïntegreerd, maar de derde generatie is goed geïntegreerd. Praten goed Nederlands, vaak beter dan vele Nederlanders. Doen mee met dezelfde mode, gaan naar de disco’s, vriendinnen. Daar heeft de regering een probleem mee en door hen voelt men zich onveilig.’

Wat vooral stoort is de beeldvorming die voortdurend op de hele groep geplakt wordt.

“De profeet Mohammed heeft gezegd: “het verschil tussen waarheid en leugen is vier vingers”, want er passen vier vingers tussen oog en oor. Het oor is de leugen, het oog is de waarheid. Dat wil zeggen dat je niet af moet gaan op wat je hoort, maar op wat je zelf ziet.”

Volgens hen verhogen de vele projecten die nu rond veiligheid opgezet worden juist de onveiligheidsgevoelens i.p.v. ze te doen afnemen. Daar komt bij dat ze vaak van een beeldvorming uitgaan waarbij alle Marokkanen de schuld krijgen.

Ook het buurtvadersproject, zoals dat in verschillende steden en buurten opgezet is, wordt van kritiek voorzien:

'Dan zijn wij de schuldige; nee, de bal ligt nu in jullie veld. De regering moet aan de burger veiligheid geven via de politie. Gemeente en politie moeten streng optreden tegen de jeugd die te ver gaat.'

5.7 Hangjongeren

Opvallend is de vrij genuanceerde benadering van het probleem van de 'hangjongeren'. In de eerste plaats is het zeker geen thema dat onmiddellijk aan de orde komt vanuit de gesprekspartners zelf. In menig gesprek kwam het pas op tafel omdat de gespreksleider het als onderwerp inbracht. In sommige wijken speelt het ook dan niet. Maar veelal, vooral bij ouderen, leidt het tot een tweeledige reactie: enerzijds geeft menigeen toe zich niet helemaal prettig te voelen wanneer hij langs een groep opgeschoten jeugd of jonge volwassenen die staan te hangen moet. Daarbij speelt wederom de angst voor etnisch-anderen mede een rol.

"Daar die jongelui op het hoekje van het plein. Staan daar soms de hele dag. Ik voel me niet zo prettig als ik er langs loop. Net als zaterdag, is de prullenbak weer losgerukt. Zeg ik er wat van. Gelijk krijg ik een grote mond terug hoe ik weet dat zij dat gedaan hebben."

Anderzijds is er een vrijwel unaniem geluid dat jongeren toch eigenlijk ook op straat horen, en zichzelf in hun tijd toch ook graag in gezelschap van leeftijdgenoten buiten verkeerden. Termen als 'normaal kattenkwaad' vallen dan.

"ach ja, sneeuw in de brievenbus, heb ik toch ook gedaan als jongen?"

Het gaat er vooral om, aldus onze gesprekspartners, hoe je de jongeren aanspreekt.

Ook merken ouderen op dat er géén of te weinig jongerenvoorzieningen zijn, hoewel men evenzeer betwijfelt of (hang)jongeren daar eigenlijk wel behoefte aan hebben. De Goudse jongeren met een Marokkaanse achtergrond in onze gespreksgroep ontkennen in alle toonaarden dat er ook maar enige reële bedreiging van hun hangen uitgaat. Zij benadrukken dat op bepaalde plekken samenkomen een normale ontmoetingsfunctie heeft, vergelijkbaar met een koffiehuis of een buurthuis, en dat Marokkanen nu eenmaal een buitencultuur hebben. Sommigen beamen dat hun stijl van met stemverheffing discussiëren overlast zou kunnen veroorzaken, maar vinden het zwaar overdreven dat mensen zich daarbij ongemakkelijk voelen.

“Ik voel me geen hangjongere. We staan altijd voor C 1000. Praat met een vriend; die erbij, die erbij. Zo een hele groep. Ook zonder ruzie praten we al vlug heel hard. Is onze cultuur. We geven overlast zonder dat we het doorhebben. Maar is ongevaarlijk. Hoeft niet teken van onveiligheid te zijn.”

Zij observeren daarbij dat anderen vaak ook geen enkel initiatief nemen om de samengekomen jongeren als normale mensen tegemoet te treden; een groet kan er niet af, terwijl dat in de ogen van die jongeren de relaties geheel zou normaliseren. Mensen durven meestal geen enkel initiatief tot interactie te nemen. Die sprekers zien overigens kennelijk geen rol voor zichzelf weggelegd om zelf zulke interactie-initiatieven te ontplooiën.

5.8 Criminaliteit ondergeschikt in discours

Alle gesprekken begonnen met de vraag of men zich veilig voelde in de betrokken buurt. In geen enkel gesprek werd daarop direct gereageerd met een verwijzing naar criminaliteit. Dat onderwerp kan zeker ter tafel komen in gesprekken over veiligheid, maar is niet wat het meest op de tong ligt. Desgevraagd wordt er wel geklaagd over criminaliteit, maar dan is dat toch vaak in algemene, lang niet altijd buurtgebonden termen. Er worden dan als problematische delicten in de allereerste plaats *inbraken* genoemd, gevolgd door *straatroof/tassendiefstal*, en tenslotte *berovingen bij pin-automaten*. In één

adem met criminaliteit wordt ook vaak genoemd dat mensen zich veelal wel erg onverstandig gedragen: ouderen met openstaande tassen,

“ja , als ik om 11 uur 's avonds ga pinnen ...”.

“Je moet weten dat er een enkele plek is waar je in het donker beter niet kunt komen. Daar moet je je naar gedragen.”

Politiefunctionarissen zijn nogal cynisch over dit soort zaken.

“Ach, die verhalen over die PIN-automaten. Vroeger werden mensen op betaaldag van hun AOW beroofd nadat ze die in het postkantoor hadden opgenomen, nu aan de PIN-automaat. Wat is het verschil?”

5.9 Onbetamelikheden

Veel prominenter dan misdaad is in de gesprekken het voorkomen van asociaal gedrag in de buurt. Veel en spontaan worden genoemd: verkeerslawaaï en geluidsoverlast, smerigheid van de openbare ruimte, asociaal gebruik van afvalcontainers, niet deelnemen aan schoonhouden van trappenhuizen en portieken.

“Wat mij vooral ergert en een onveilig gevoel geeft is dat niemand in mijn portiek zich iets van de ander aantrekt. De deur niet sluiten beneden, vuilniszakken zo naar beneden gooien, laatst zelfs een tv. Iedereen doet het, ook Nederlanders. En buiten is het een zootje: glas, vuil in de struiken, bij de vuilcontainers meer ernaast dan erin.”

Zeer prominent wordt ook genoemd verkeerswangedrag. Het gaat bij dat laatste overigens meer over te hard rijdende auto's en over foutparkeren en op de stoep fietsen dan over de ook wel genoemde overlast van bromfietsen en scootertjes. Men voelt zich bij het aanpakken van verkeersproblematiek regelmatig door de overheid in de steek gelaten. Er lijkt nooit iets simpel met

drempels, eenrichtingsverkeer of verbodsborden te kunnen worden aangepakt, want dan schermt de gemeente weer met allerlei andere belangen die in het geding zouden zijn.

In Dordrecht wordt bij het vóórkomen van onbetamelijkheden met nadruk gewezen op “asociale Nederlanders”, die op grond van een gemeentelijk spreidingsbeleid in de wijk zijn komen wonen. Ook als mislukt ervaren initiatieven rond het huisvesten van bewoners met psychiatrische stoornissen werden genoemd. De overheid wordt in beide gevallen van een grenzeloze naïviteit beticht.

5.10 Rol politie

Sommige individuele wijkagenten mogen zich verheugen in veel waardering van bewoners, maar voor het overige heeft men in het algemeen een nogal lage dunk van de politie: *die komt niet en als ie komt, dan doet ie niks*. In het licht van het voorgaande moet men hierbij vooral denken aan de rol van de politie bij overlastbestrijding. De in onze gespreksgroepen aanwezige politiefunctionarissen verdedigden hun dienst nogal eens door erop te wijzen dat optreden tegen overlast of kleine criminaliteit altijd erbij inschiet als er grote zaken (calamiteiten, zware criminaliteit) moet worden aangepakt.

“het komt geregeld voor dat al die vijf wagens bezig zijn, als er een flinke aanrijding op de autosnelweg is, dan is alles bezig; het kan dus zijn dat u belt met een melding waarvoor op dat tijdstip geen politie beschikbaar is; en na 45 minuten schrijven ze de melding af, dan gaat er geen politie meer naar toe”

Daarvoor kunnen burgers wel begrip opbrengen, maar zij vinden het erg vervelend dat zij dan niet op de hoogte worden gesteld van het feit dat de politie voorlopig of definitief niet meer komt. Juist dat geeft een gevoel in de steek te worden gelaten. Informatie (bijvoorbeeld door terugbellen door de meldkamer met de mededeling waarom er geen agent langs zal komen) zou al veel helpen.

“dan zou het natuurlijk fatsoenlijk zijn als ze je even bellen. ... Ja, ze vragen altijd je naam en je nummer ... Dat zou een veilig gevoel geven ... Dat lijkt me een heel mooi punt als ze je dan even bellen en zeggen, mevrouw, we hebben prioriteit dit of dat ...”

Politiemannen zelf sneren enigszins dat wie zijn huis niet meer uitkomt ook de intensieve surveillance niet meer ziet, en zij klagen over lage aangifte- of meldingsbereidheid.

5.11 Rol overheid, buurtwerk

Veelvuldig komt aan de orde dat de overheid de buurt in menig opzicht in de steek laat, ofschoon welk aspect van de overheidszorg onder vuur komt te liggen, nogal kan verschillen. Het is zeker niet zo dat men alle onvrede maar op 'de overheid' projecteert. Vrij positief was men over het beheer van de openbare ruimte: in het algemeen is men wel te spreken over de mate waarin gemeente en gemeentediensten zorg dragen voor een 'hele' buurt.

Ook het buurtwerk en georganiseerde activiteiten van bewonerscomités ondervonden waardering, met pogingen om het contact tussen bewoners in de buurt te stimuleren. Genoemde projecten gaan vooral over onderlinge contacten zoals onder meer 'Ouderenzorg op maat', een project van de psychiatrische kliniek in de wijk die ambulante gevallen behandelt met als doel veel contact te houden met de buurtbewoners ('Onze Buren'), burenhulpprojecten, 'Thuis op Straat', 'Ontmoet je buren', 'Onze buurt aan zet', 'Groendag'. Ook de rol van basisscholen wordt positief gevonden, evenals allerlei initiatieven van individuen rond hun woning/portiek/flat, zoals een Kerstfeest in de tuin, allerlei vormen van burenhulp, *“ongeacht waar ze vandaan komen”*.

In het algemeen is men van mening dat dit allemaal cruciale initiatieven zijn om de veiligheidsgevoelens te verbeteren: mensen dichterbij elkaar brengen om elkaar beter te leren kennen.

“Het gaat erom dat men elkaar gedag zegt, de rest komt dan vanzelf”.

Maar ook de bejaarde gesprekspartner die het haar leeftijdsgenoten ernstig kwalijk neemt dat zij zich zo laten meeslepen door spook- en stookverhalen, geeft aan dat de culturele verschillen in Gouda dermate groot zijn dat er veel meer geïnvesteerd zal moeten worden in het op gang brengen van contact en in het ondersteunen van de burgers daarin.

“Maar wat je nu ziet is dat alle geld gaat naar zgn. harde zaken die de veiligheid zouden bevorderen. Maar het belang van contactleggen en zo wordt zwaar onderschat.”

Kritiek is er vooral op de inrichting van de openbare ruimte, met de nadruk op het verkeersbeleid –dat wangedrag te weinig onmogelijk maakt– en op allerlei inrichtingsaspecten rond het ophalen van vuil. De vuilophaalmethode met containers die niet vaak genoeg worden geleegd vraagt om vervuiling, juist omdat lang niet alle buurtbewoners zich zo gedragen als wel wenselijk zou zijn. Ontbrekend of veel te vroeg stoppend openbaar vervoer wordt, met name als het gaat om de bewegingsvrijheid voor ouderen, herhaaldelijk genoemd.

Ook wordt er nogal eens kritiek op de degelijkheid van de woningen geuit, waarbij men weinig goede woorden over heeft voor de degelijkheid en doordachtheid van diverse opknapbeurten of stadsvernieuwingsactiviteiten. De geadresseerde van zulke kritiek is hier meestal de woningbouwvereniging. Tenslotte voelen met name allochtone buurtbewoners zich nogal eens in de hoek gedrukt door de samenleving als geheel, waarbij ze zich teleurgesteld tonen in de overheid als hoeder van hun belang.

Nu zou men kunnen stellen dat veel van de bekritiseerde activiteiten of voorzieningen helemaal geen voorwerp van gemeentelijke zorg meer zijn, omdat de betreffende taken zijn geprivatiseerd (openbaar vervoer, reiniging, woningbouw). Aan dit soort bestuurlijke fijnzinnigheden hebben de gespreksdeelnemers geen boodschap. “Ze” hadden voor betere voorzieningen en oplossingen moeten zorgen, en die “ze” zijn “de autoriteiten”, zonder veel onderscheid wie of wat dat dan wel in een concreet geval moge zijn.

Uiteraard zijn de concrete problemen die in onze groepsgesprekken aan de orde kwamen en aan de gemeentelijke overheid werden geweten wijkgebonden: niet elke wijk heeft dezelfde soort problemen. Maar het algemeen patroon lijkt dat men een zekere teleurstelling voelt over de mate waarin de overheid erin slaagt saillante wijkproblemen (mede) op te lossen. Het lijkt erop dat daarbij de teruggang in serviceniveau (vuilophaling, openbaar vervoer) die de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden er toe leidt dat mensen hun wijk als stiefkind van de overheidszorg beschouwen.

Eigenlijk onderschrijven onze gesprekspartners in het algemeen wel dat allerlei factoren die de literatuur noemt, belangrijk zijn voor een gevoel van veiligheid in de wijk. Schoon, heel, fysieke omgeving, normstelling en -handhaving. Tekortkomingen op één of enkele van deze facetten vormen problemen die de leefbaarheid in de wijk aantasten.

5.12 Label van bestaande problemen

Verschillende malen wezen gespreksdeelnemers erop dat het hele veiligheidsdiscours een hedendaagse manier van labelen is van allerlei problemen die van alle tijden zijn: hangjeugd, unheimische straten, veranderende wijkbevolking, inkrimpende leefactieradius voor bejaarde wijkbewoners, bevolkingsgroepen die elkaanders leefwijze moeilijk doorgronden en afkeuren, het bestaat uiteraard altijd al. Het is echter in de ogen van deze sprekers een recente ontwikkeling om dat allemaal in het teken van veiligheid te beschouwen. Vroeger werd bijvoorbeeld de allochtonenproblematiek besproken in termen van taalproblemen, lage scholing, werkloosheid, uitkeringsmisbruik, ... Thans echter is het allochtonendiscours een veiligheidsprobleem geworden. In de ogen van onze gesprekspartners is dat eigenlijk alleen maar een ander etiketje op hetzelfde probleem, maar met zeer negatieve gevolgen, zoals het *"brandmerken van hele bevolkingsgroepen"*. Er is helemaal niets veranderd in termen van onveiligheid, maar bestaande problemen worden plotseling zo benoemd.

Daarop voortbordurend wordt erop gewezen dat de gemeentelijke subsidie-mogelijkheden thans ook een grote financiële stimulans leggen op het verpakken van willekeurig welk probleem als een veiligheidsprobleem.

Voor een speeltuintje komt pas geld als je beweert dat het de veiligheid ten goede komt

Volgens sommigen is hier ook sprake van een contra-productieve werking:

Alleen al in Gouda zijn geloof ik 65 veiligheidsprojecten aan de gang! Is het een wonder dat mensen zich onveilig voelen?

En ook de redengeving voor diverse individuele keuzen van andere bewoners wordt door sommige gespreksdeelnemers benoemd als ten onrechte en oneigenlijk met veiligheid in verband gebracht:

"tja, dan willen mensen graag verhuizen naar een groter huis, en dan is het zogenaamd omdat het in de buurt zo onveilig is"

6 Discussie

In deze paragraaf reflecteren we op het gevondene en proberen we een aantal naar voren gekomen onderwerpen samenhangend aan de orde te stellen en met de literatuur en onze mening te confronteren.

1. **(On)veiliger, nou nee.** In de onderzoeksopzet zijn een aantal wijken geselecteerd waar volgens cijfers van de Politiemonitor Bevolking in het recente verleden nogal wat veranderd is met betrekking tot het veiligheidsgevoel, ten goede of ten kwade. Uit de gesprekken met de buurtbewoners bleek echter dat men de in de PMB gesignaleerde veranderingen lang niet altijd herkende en onderschreef. Dat is in de eerste plaats jammer voor onze proefopzet, omdat wij daarmee wellicht juist wijken gemist hebben waarin sprake is van een belangrijke veiligheidsdynamiek. De groepsgesprekken bleken overigens ook zonder dat de bewoners zich in het centrum van een sterk wijzigende veiligheidsproblematiek voelden wel degelijk aanleiding te zijn voor zinvolle bespiegelingen over het onderwerp. Uiteraard moeten wij voorzichtig zijn omdat we per wijk slechts een bescheiden aantal mensen hebben gesproken, toch vinden wij het saillant dat lang niet altijd de indicatie uit de PMB wordt herkend door onze gesprekspartners. Het is goed even na te denken over wat deze bevinding ons leert over de bruikbaarheid van de veiligheidsbeleving volgens de PMB als het gaat om veiligheid in de wijk. Is het tijdvak dat wij vergeleken (2001-2002) al weer te ver achter ons liggend? Of is het toch zo dat de simpele vraagstelling van de PMB – en in zijn voetspoor diverse andere bevolkings-surveys zoals de POLS – er niet in slaagt een correct beeld te schetsen van de wijkveiligheid. Dat zou om drie redenen het geval kunnen zijn: (1) de PMB vraagt naar veiligheid, zonder dat daarbij specifiek op veiligheid in de eigen buurt wordt ingezoomd (2) de gebruikte vraag heeft onvoldoende kwaliteit (3) het aantal respondenten per zescijferige postcodegebied is te gering om een goed beeld te schetsen van de wijkbevolking. Zonder dat

onze bescheiden studie in dezen uitsluitel kan geven, lijkt het toch zaak om, in lijn met eerdere kritiek op de PMB (vergelijk Schoen e.a 2000) deze kanttekeningen bij de bruikbaarheid van de PMB voor buurtonderzoek te maken.

2. **Onveiligheid niet in eigen buurt.** Onveiligheid is zeker een probleem, maar het is, in de ogen van onze respondenten, vooral een probleem dat zich ruimtelijk gezien elders afspeelt, buiten de onmiddellijke eigen actieradius, en daarmee, voor de meeste mensen, buiten de eigen buurt. Alleen in de perceptie van ouderen, voor wie de actieradius sterk ingekrompen is, komt dat probleem echt dichtbij. Evenals het SCP (De Hart 2002) vinden wij dat men zich in het algemeen, niettegenstaande allerlei kritische opmerkingen over de buurt, wel degelijk veilig voelt in eigen buurt.
3. **Ouderen en sterke verhalen** Herhaaldelijk worden ouderen genoemd als een groep buurtgenoten voor wie veiligheid ook in eigen buurt tekort zou schieten. Toch wijzen sommige ouderen zowel als andere zegslieden erop dat hier tot op zekere hoogte sprake is van epische verdichting: steeds weer worden in hun ogen allerlei incidenten opgehaald en aangedikt. De betreffende incidenten kunnen soms jaren oud te zijn, terwijl ze zich soms helemaal niet in de betreffende buurt hebben afgespeeld, of niet uit eigen ervaring stammen. Bovendien lijkt het min of meer tot het algemeen geldende beeld omtrent de oudere mens te behoren dat ze een veiligheidsprobleem zullen hebben; ook jongeren die zelf weinig contact met ouderen hebben menen dat dat zo is.
4. **Vervreemding van buurtgenoten** Het komt ons voor dat het gevoel van vervreemding van buurtgenoten de kern van het onveiligheidsprobleem is, waarbij vooral de al van oudsher in een wijk wonende bewoners treuren om het zich wijzigen van de buurt, het wegtrekken van oude bewoners en het zich vestigen van nieuwe bewoners met een andere of anders veronderstelde leefstijl. In de ogen van de oude bewoners brokkelt zo de sociale cohesie van de buurt af. Onveiligheid is het hedendaagse label dat aan deze als negatief ervaren processen wordt gehangen. In deze zin schijnt onveiligheidsbeleving toch synoniem aan de angst voor vreemden (vergelijk Hale 1996, en Vanderveen 2002:37). Wat ontbreekt in zo'n afbrokke-

lende situatie is vertrouwen in elkaar en in de lokale overheid, en dat leidt, volgens Ross & Jang (2000) tot een verhoogde risicoperceptie.

5. **Autochtonen – allochtonen** Vervreemding van buurtgenoten wordt zeer sterk in termen van afstand tot allochtone groepen en tot 'asociale Nederlanders' gepercipieerd. Allochtonen zelf drukken zich veel minder in die termen uit. Overigens dient te worden opgemerkt dat lang niet altijd allochtone wijkbewoners een gemeenschap vormen, waaruit gemeenschappelijke initiatieven verwacht kunnen worden. Toch worden mensen dan vaak wel als groep aangesproken. Gebrek aan samenhang binnen zulke groepen leidt dan weer tot passiviteit, tot een doodbloeden van initiatieven om die 'gemeenschap' ergens bij te betrekken. Zulke 'los zand groeperingen' nemen dan een afwachtende houding aan en hebben het gevoel dat anderen het initiatief zouden moeten nemen.
6. **Rol van de media** Keer op keer brengen de deelnemers aan de gesprekken de als negatief ervaren rol van de massamedia naar voren. Zij herkennen hun wijk niet in het beeld zoals de krant of andere media dat naar voren brengen, en klagen over het ontbreken van berichtgeving ten aanzien van positieve gebeurtenissen in hun wijk, zoals buurtfeesten ("goed nieuws is geen nieuws"). Daarentegen zou het geringste incident breed worden uitgemeten. Het beeld dat men van de media heeft is daarbij dat er zoveel concurrerende bladen en programma's zijn dat ze in een moordende strijd om sappige berichtgeving voortdurend haasje over spelen om toch vooral de spannendste (semi-)feiten naar voren te brengen. Het uit deze beschrijving oprijzende beeld is dat de overheid ten onrechte aanneemt dat de media als spreekbuis optreden van de ongenoegens en onveiligheidsgevoelens van de bevolking, terwijl die bevolking zich in geen dele door de berichtgeving adequaat vertegenwoordigd ziet (vergeleijk ook Vanderveen 2002:40, De Hart 2002). Interessant is dat een dergelijke miscommunicerende rol van de media ook tussen rechterlijke macht en publiek wordt geconstateerd in Elffers & De Keijser (2004).
7. **Toezicht en steun** Toezicht, of veeleer het vertrouwen dat er zonedig toezicht en optreden voorhanden is (zelf het gevolg van voldoende sociale cohesie) speelt een sleutelrol. De literatuur (Sampson & Raudenbush

1999, De Hart 2002) meent dat de samenhang tussen verloedering en criminaliteit en de ermee samenhangende onveiligheidsgevoelens vooral wordt veroorzaakt door de achterliggende oorzaak van gebrek aan toezicht. Ook onze gesprekspartners onderstrepen hoe belangrijk het is dat men de zekerheid heeft dat er zonodig hulp van vrienden, burens of wijkgenoten gemobiliseerd kan worden. Dat is een voorwaarde om zich veilig te voelen.

8. **Bescheiden rol criminaliteit, hoofdrol overlast en onbetamelikheden**
- Beslist opvallend is onze bevinding dat criminaliteit allerminst een hoofdrol speelt wanneer mensen over onveiligheid nadenken. Ofschoon het niet moeilijk is om het gesprek op dit onderwerp te brengen, en mensen dan wel degelijk ook over de invloed van het voorkomen van misdaad op onveiligheidsgevoel (meestal van anderen) willen speculeren, komt criminaliteit nauwelijks spontaan naar voren als het hoofdkenmerk van onveiligheid. Veel meer wordt gesproken over onbetamelikheden, het zich niet houden aan fatsoensregels, vervuiling, lawaai en verkeerswangedrag als hetgeen men met onveiligheid associeert. Onder andere Vanderveen (1999) betoogde dat ook of juist onveiligheid door andere bedreigingen dan criminaliteit een hoofdrol speelt. Waar Bruinsma et al. (2004) constateerden dat het veiligheidsbegrip in de literatuur wel erg wordt opgerekt naar bedreigingen die niets met criminaliteit te maken hebben, sloten zij zich aan bij de oproep van Bijleveld en Van de Bunt (2003) om te overwegen in het veiligheidsdiscours zich te concentreren op door criminaliteit veroorzaakte gevoelens van onveiligheid. In de inleiding hebben wij daarom als een der oogmerken van de onderhavige studie voorgesteld nader te beschouwen hoe sterk beide invloeden zijn, die van criminaliteit en die van overlast op het gevoel van veiligheid. Uiteraard weer met het proviso van de bescheiden omvang van ons onderzoek, constateren wij dat juist in de belevingswereld van wijkbewoners zelf de nadruk ligt op onveiligheid in termen van overlast, en dat criminaliteit veeleer een bijrol lijkt te spelen. Ofschoon het voor *criminologisch onderzoekers* wellicht aan te raden is zich net als Bruinsma et al. achter Bijleveld en Van de Bunt te scharen, moeten wij toch concluderen dat het voor *veiligheidsonderzoekers* allerminst een ver-

standige optie is. Wie zich tot de relatie criminaliteit – onveiligheid beperkt, mist de kern van het probleem.

9. **Hangjongeren** Het probleem van 'hangjongeren' wordt door onze gesprekspartners gerelativeerd. Men deelt wel een zeker gevoel van onzekerheid in de nabijheid van een groep hangjongeren of –adolescenten, maar is zich terdege bewust dat de openbare ruimte voor stadse jongeren de natuurlijke ambiance is, men zich zelf daar vroeger toch ook ophield, en het onverstandig is zonder directe aanleiding groepen jongeren als problematisch te beschouwen. Deze diagnose wordt door jongeren die zich zelf in groepen op straat ophouden zonder meer gedeeld ("het is gewoon een ontmoetingsplaats"), ofschoon ook zij best wel inzien dat hun massieve aanwezigheid door anderen soms als bedreigend kan worden opgevat. In hun optiek is dat echter in geen dele nodig.
10. **Veiligheidsbeleving als persoonlijkheidstrekk** Herhaaldelijk schetsen gespreksdeelnemers vatbaarheid voor onveiligheidsgevoelens als veeleer voortkomend uit de persoonlijkheid van degene die daar last van heeft, dan uit een objectieve bedreiging. Vrij algemeen wordt de diagnose gedeeld dat wie "er op af gaat", "niet bang is", "groet", "ze als gewone mensen tegemoet treedt" eigenlijk geen last heeft van probleemveroorzakende medeburgers, terwijl wie in zijn schulp kruipt en vermijdingsgedrag toont daarmee zichzelf in een als onveilig gevoelde situatie brengt. In dit verband moet gewezen worden op het feit dat een gevoel van onmacht om aan een ongewenste situatie iets te doen veelal leidt tot externe attributie: "ze" zijn de oorzaak van alle ellende.
11. **Selectieve waarneming** Een gevoel van onveiligheid versterkt het selectief waarnemen en als problematisch interpreteren van onveilige gebeurtenissen, een gevoel van veiligheid juist het bagatelliseren of als hanteerbaar afschilderen van gebeurtenissen. Daarbij spelen groepsprocessen een belangrijke rol: bij jongeren werken die positief en veiligheidsgevoel bevorderend, bij ouderen juist negatief.
12. **Politie** De politie mag zich niet verheugen in een grote waardering als hoofdrolspeler rond veiligheid. Het algemene beeld is dat de politie niet of nauwelijks bereid of in staat is zich met overlastproblematiek bezig te

houden: ze zijn er nauwelijks, en komen zelfs niet als daarom wordt gevraagd, en zijn weinig mededeelzaam over het hoe en waarom van het verstek laten gaan. Zelfs in hun opsporende taak vindt men de politie teveel onzichtbaar. Kennelijk verwachten burgers toch veel van de orde-handhavende en bemiddelende taak van de politie en zijn ze teleurgesteld dat de politie in hun ogen daaraan niet voldoende tegemoet komt. De recente tendens bij de politie om zich op kerntaken (misdaadbestrijding en optreden bij rampen) te concentreren vindt geen weerklank.

13. **Overheid** Ten aanzien van de rol van de gemeentelijke overheid doet zich een 'overname'-effect voor. Veel mensen maken weinig onderscheid tussen verschillende verantwoordelijkheden van diverse organen voor allerlei taken (reiniging, verkeersinrichting, woningbouw, openbaar vervoer, buurtwerk, ...) en als er aan één van deze fronten gefaald wordt, straalt dat af op "de overheid" in het algemeen en voelt men zich in de steek gelaten. Onze indruk is dat de verzelfstandiging van allerlei overheidstaken hierbij zeker niet gunstig uitpakt. Ook eventuele ontevredenheid met de rijksoverheid en "de politiek" wordt in hetzelfde pakket meegenomen.
14. **Huisvuil** De omgang met huisvuil schijnt wel een speciale betekenis te hebben, omdat veel mensen zich groen en geel ergeren aan het wangedrag van hun buurtgenoten rond de kennelijk altijd te kleine afvalcontainers en veel te weinig frequente vuilnisophaal. Dat wordt dan ook de overheid aangerekend, die de manier van huisvuilophalen zo heeft ingericht dat dit soort wantoestanden schering en inslag zijn. Het gaat daarbij duidelijk om de rol van de overheid in het omgaan met het huisvuil van de individuele wijkbewoners, want het is opvallend dat daarentegen de rol van de overheid in het schoon en heel houden van de openbare ruimte niet tot veel klachten aanleiding geeft, terwijl dat in de literatuur ook vaak genoemd wordt als een verloederingsindicator.
15. **Sociale projecten** Onze gesprekspartners komen zelden spontaan naar voren met voorbeelden van optreden van de overheid ter versterking van de sociale relaties in de buurt. De overheid wordt toch vooral gezien als verantwoordelijk voor en bezig met de fysieke inrichting van de wijk. Wel heeft men veel waardering voor allerlei buurtprojecten ter bevordering van

het onderling contact. Dat soort projecten worden meestal door het sociaal-cultureel werk opgezet en uitgevoerd, maar dit wordt niet zozeer als 'de overheid' gezien. Bewoners vatten dit soort projecten meer op als uitvloeisel van bewonersinitiatieven. Zulke projecten worden belangrijk gevonden, juist omdat velen het bestaan van goede sociale relaties tussen buurtgenoten als wezenlijke factor in de veiligheidsbeleving aanwijzen. Daarbij kan worden opgemerkt dat een (overheids-)beroep op verantwoordelijkheid van de burgers zelf alleen succesvol kan zijn in wijken waar de sociale cohesie niet geheel en al is weggefallen. Hoe slechter de onderlinge band en cohesie is, hoe sterker een strikte controle vanuit de overheid geboden is, en hoe wezenlijker het is dat het initiatief van de overheid uitgaat om het tij te keren.

16. **Het veiligheidslabel** Onveiligheid is het hedendaagse label voor wijkproblemen, vaak geassocieerd met de aanwezigheid van allochtonen, die vroeger anders heetten, zoals werkloosheid, taalproblemen, asociale gezinnen. Dat wordt in de hand gewerkt door een veiligheidsprojectencultuur, die vervolgens zelf weer het veiligheidsgevoel aantast.

7 Aanbevelingen

Ons inziens leidt ons rapport tot een aantal aanbevelingen om te trachten het veiligheidsprobleem in buurten aan te pakken.

1. Belangrijk is om het veiligheidsprobleem in de eerste plaats te beschouwen als een sociaal probleem en niet als een criminaliteitsprobleem. Overlast, asociaal gedrag, gebrek aan vertrouwdeheid met wijkbewoners vormt de kern van het probleem. Wil de overheid in het algemeen en de politie in het bijzonder buurtbewoners helpen om zich veilig te voelen dan dienen zij zich te realiseren dat de bewoners behoefte hebben aan steun om met hun wijkgenoten om te gaan, ook als zij afwijkende gedragsnormen hebben. Hulp en steun bij het elkaar leren kennen, en bij het aanpakken van wangedrag – verkeer, lawaai, huisvuil – is van grotere invloed dan de – uiteraard ook nodige – bestrijding van criminaliteit. Ook het vergroten van de zelfredzaamheid van bijzondere groepen (allochtonen, ouderen) verdient alle aandacht.
2. Bijzondere aandacht verdient het probleem van de oudere wijkbewoners wier actieradius bijna tot hun woning is ingekrompen. Steun aan hen om zich ook daarbuiten te kunnen bewegen (openbaar vervoer, bejaardenhulp, kennismakingsprojecten) lijkt een vruchtbare investering.
3. De politie zou moeten heroverwegen in hoeverre een eenzijdig op repressie gerichte aanpak wel wijsheid is. Bewoners vragen ook op het gebied van overlast–bestrijding en hulpverlening een rol van de politie. De politie behoort vooral bij het niet (kunnen) komen opdagen na verzoek om hulp de burgers te informeren over de reden daarvan.
4. De als negatief ervaren rol van de media verdient aandacht, hoe moeilijk het uiteraard ook is om daarop enige invloed uit te oefenen.
5. Ten aanzien van de niet-optimale situatie van de afvoer van huisvuil schijnt veel te winnen te zijn, juist omdat veel bewoners laks omgaan met overvolle containers etc.
6. Tenslotte kan het aanbeveling verdienen ‘onveiligheidsprojecten’ om te

vormen tot 'sociale-cohesieprojecten', om de zich zelf versterkende negatieve invloed van de associatie van zulke projecten met onveiligheid te doorbreken.

7. Als laatste aanbeveling willen wij naar voren brengen dat het houden van groepsinterviews op wat grotere schaal, ook in buurten in kleinere en grotere steden, en op het platteland, ons aantrekkelijk voorkomt om de determinanten van veiligheid nauwkeuriger vast te stellen dan wij thans op de bescheiden schaal van deze studie hebben kunnen doen.

8 Literatuur

Bruinsma, G.J.N., Bernasco, W., Elffers, H., Huisman, W., Laan P. van der, Leun, J. van der, Luijkx, F., Poot, C. de, Wagenaar, H., Weerman, F. (2004). De stad en sociale onveiligheid. Een State-of-the-Art van wetenschappelijke kennis in Nederland. In: Muller, E.R. (red)., *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, p. 279-318.

Bijleveld, C.C.J.H. en Bunt, H. G. van de (2003). *De grens van onveiligheid*. Diërsrede, uitgesproken ter gelegenheid van de herdenking van de 123ste stichtingsdag van de Vrije Universiteit Amsterdam op 20 oktober 2003. Amsterdam: Vrije Universiteit

Elffers, H., Hessing, D., Keijser, J. de, Koppen, P. van, (2002). Nederland Veiliger. 'Door Bin Laden durven we weer de straat op'. In: *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*, 1: 60-62.

Elffers, H. en Keijser, J.W. de (2004). Het geloof in de kloof: wederzijdse beelden van rechters en publiek. In: Keijser, J.W. de en Elffers, H. (red). *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter. De wisselwerking tussen rechter en samenleving*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, p. 53-84.

Hale, C. (1996). 'Fear of crime: A review of the literature'. In: *International Review of Victimology*, 4: 79-150.

Hart, J. de (red.) (2002). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

PMB (2001). *Politiemonitor Bevolking 2001*, Landelijke rapportage. Den Haag/Hilversum: Uitvoeringsconsortium Projectbureau Politiemonitor.

Ross, C. E. en Jang, S. J. (2000). 'Neighborhood disorder, fear, and mistrust: The buffering role of social ties with neighbors'. In: *American Journal of Community Psychology*, 28 (4): 401-420.

Sampson, R. J. en Raudenbush, S.W. (1999) . 'Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods'. In: *American Journal of Sociology*, 105 (3):603-651.

Schoen, E.D., Defize, P.R. en Bakker, M. (2000). *Methodologische evaluatie van de Politie-monitor Bevolking*. TNO-Rapport FSP-RPT-000032. Delft: TNO TPD.

Vanderveen, G.N.G. (1999), Stoere mannen, bange vrouwen. In: *Tijdschrift voor Criminologie* 41/1, 2-20

Vanderveen, G. (2002), Beleving van veiligheid in de buurt. In: *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg* 1/1, 32-46.

Overzicht van uitgebrachte adviezen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Adviezen (genummerd)

2004

- Humane genetica en samenleving. Bouwstenen voor debat. Advies 29, mei 2004 (ISBN 9012105862)
- Europa als sociale ruimte. Open coördinatie van sociaal beleid in de Europese Unie. Advies 28, mei 2004 (ISBN 901210565x)

2003

- Hart voor Europa. De rol van de Nederlandse overheid. Advies 27, september 2003 (ISBN 9012099986)
- Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek. Advies 26, januari 2003 (ISBN 9012098106)

2002

- De handicap van de samenleving. Over mogelijkheden en beperkingen van community care. Advies 25, november 2002 (ISBN 9012097584)
- Bevrijdende kaders. Sturen op verantwoordelijkheid. Advies 24, november 2002 (ISBN 9012097576)
- Geen woorden maar daden. Bijdrage aan het normen-en-waardendebat. Advies 23, november 2002 (ISBN 901209755x)
- Werken aan balans. Remedies tegen burn-out. Advies 22, juli 2002 (ISBN 9012096863)
- Educatief centrum voor ouder en kind, Advies over voor- en voerschoolse educatie. Advies 21, juni 2002 (ISBN 9012095727)
- Levensloop als perspectief. Kanttekeningen bij de Verkenning Levensloop. Advies 20, mei 2002 (ISBN 9012095638)

2001

- Van uitzondering naar regel. Maatwerk in het grotestedenbeleid. Advies 19, september 2001 (ISBN 9012093465)
- Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht. Advies 18, juni 2001 (ISBN 9012093198)
- Instituties in lijn met het moderne individu. De sociale agenda 2002-2006. Advies 17, mei 2001 (ISBN 9012090660)
- Kwetsbaar in kwadraat. Krachtige steun aan kwetsbare mensen. Advies 16, maart 2001 (ISBN 9012090679)

2000

- Ver weg en dichtbij. Over hoe ICT de samenleving kan verbeteren. Advies 15, december 2000 (ISBN 9012090636)
- Van discriminatie naar diversiteit. Kanttekeningen bij de Meerjarennota Emancipatiebeleid Van vrouwenstrijd naar vanzelfsprekendheid. Advies 14, september 2000 (ISBN 9012090814)
- Wonen in de 21^e eeuw. Advies 13, september 2000 (ISBN 9012090644)
- Alert op vrijwilligers. Advies 12, juni 2000 (ISBN 9012090733)
- Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur. Advies 11, juni 2000 (ISBN 9012090628)
- Aansprekend burgerschap. De relatie tussen organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers. Advies 10, maart 2000 (ISBN 903991706X)

1999

- Nationale identiteit in Nederland. Advies 9, september 1999 (ISBN 9039916942)
- Arbeid en zorg. Reactie op de kabinetsnota 'Op weg naar een nieuw evenwicht tussen arbeid en zorg'. Advies 8, juni 1999 (ISBN 9039916292)

1998

- Integratie in perspectief. Advies over integratie van bijzondere groepen en van personen uit etnische groeperingen in het bijzonder. Advies 7, december 1998 (ISBN 9039915334) met afzonderlijke achtergrondstudie (ISBN 9039915342)
- Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen. Advies 6, december 1998 (ISBN 9039915326) met afzonderlijke achtergrondstudie (ISBN 9039915423)

1997

- Uitsluitend vrijwillig!? Maatschappelijk actief in het vrijwilligerswerk. Advies 5, december 1997 (ISBN 9039914605) met afzonderlijke achtergrondstudie (ISBN 9039914591).
- Kwaliteit in de buurt. Advies 4, november 1997 (ISBN 9039914567)
- Werkloos toezien? Activering van langdurig werklozen Advies 3, juni 1997 (ISBN 9039913021)
- Stedelijke vernieuwing. Advies 2, juni 1997 (ISBN 9039913579)
- Vereenzaming in de samenleving. Advies 1, maart 1997 (ISBN 9039912890)

Adviezen (zonder nummer) uitgebracht in samenwerking met andere adviesraden

2003

- Inburgering: educatieve opdracht voor nieuwkomer, overheid en samenleving. In samenwerking met de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, november 2003

2001

- Etniciteit, binding en burgerschap. Bijlage II: Eigenheid en diversiteit. In samenwerking met de Raad voor Openbaar Bestuur, april 2001
- Samen naar de taalschool. Allochtone levende talen in perspectief.

Bijlage 1: Onderwijs in allochtone levende talen. In samenwerking met de Onderwijsraad, november 2001

2000

- Gezond zonder zorg, augustus 2000 (ISBN 9057320622) met achtergrondstudies (ISBN 905732069X en 9057320630). In samenwerking met de Raad voor Volksgezondheid en Zorg.

1999

- Verslavingszorg herijkt. Advies over een besturingsmodel voor verslavingszorg en verslavingsbeleid, juli 1999 (ISBN 9057320460) met afzonderlijke achtergrondstudies (ISBN 9057320460, 9057320460, 9057320479). In samenwerking met de Raad voor Volksgezondheid en Zorg.
- Zorgarbeid in de toekomst. Advies over de gevolgen van demografische ontwikkeling van vraag en aanbod zorg(arbeid), april 1999 (ISBN 9039915350) met afzonderlijke achtergrondstudie (ISBN 9039915369). In samenwerking met de Raad voor Volksgezondheid en Zorg.

1998

- Voorschools en buitenschools. Dwarsverbindingen, verantwoordelijkheden. In samenwerking met de Onderwijsraad, juni 1998.

Briefadviezen:

- Enkele aspecten van de ruimtelijke inrichting 2030, november 1997.

Onderzoeken

2004

- "Nee ik voel me nooit onveilig." Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, H. Elffers en W. de Jong in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Werkdocument 5, oktober 2004 (ISBN 9077758054)

- Ouderen en maatschappelijke inzet. Sociaal en Cultureel Planbureau, K. Breedveld, M. de Klerk en J. de Hart in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Werkdocument 4, september 2004 (ISBN 9077758046)
- Financiële prikkels voor werknemers bij uittreding. Stichting voor Economisch Onderzoek, I.Groot en A.Heyma in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Werkdocument 3, augustus 2004 (ISBN 9077758038)
- Vergroten van de sociale veiligheid door gelegenhedsbeperking: wat werkt en wat niet? Sociaal en Cultureel Planbureau, K. Wittebrood, M. van Beem in opdracht van de RMO. Werkdocument 2, augustus 2004 (ISBN 907775802x)

Adviezen van de RMO zijn te bestellen bij:

Sdu klantenservice

Tel.: 070-3789880

Fax: 070-3789783

Of te downloaden van onze website, www.adviesorgaan-rmo.nl